

Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu

Haluk Alkan*

Özet

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türk Cumhuriyetlerinde siyasal kurumsallaşma süreci daha çok uluslararası ilişkiler temelinde değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar bu ülkelerin iç dinamiklerini ikinci plana ittiklerinden, konu ile ilgili yeni analiz çerçevelerinin geliştirilmesine gereksinim bulunmaktadır. Bu çalışmada Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıktan bu güne yirmi yıl içinde geçirdikleri siyasal değişim kurumsal, demokratikleşme ve sistem boyutları ışığında incelenmektedir. Çalışmanın sonunda, bu ülkelerin yapılar, farklılaşmalar ve potansiyel değişimleri konusunda ulaşılan sonuçlar belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türk Cumhuriyetleri, Siyasal Değişme, Kafkasya ve Orta Asya Ülkelerinde Parti Sistemleri, Siyasal Hayat ve Demokratikleşme.

Giriş

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığa kavuştukları 1991 yılından bu güne, geçen 20 yıllık süre içinde çok yönlü baskıların altında bir kurumsallaşma sürecine girmiş bulunmaktadırlar. Bu ülkeler, Sovyet enternasyonalizminin federe bir unsuru olmaktan çıkıp, liberal söylem, kurum ve kuralların küresel bir dalgaya dönüştüğü bir konjonktürde, çoğu isteksizce bağımsızlığa itildiler. Bağımsızlığın gerektirdiği yeni kurumların oluşturulması, etnik ve sınır anlaşmazlıkları gibi iç sorunların yanında, uluslararası sistemin beklentisi olan reformların yapılması yönündeki baskılarla da karşı

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi – Kayseri / Türkiye
halukalkan@hotmail.com

karşıya kaldılar. Geçen 20 yıl bu ülkelerin siyasal açıdan otoriter bir kurumsallaşma sürecine girdiklerini göstermektedir. Çalışmada Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'daki siyasal kurumsallaşmanın içsel dinamikleri ve potansiyel gelişimi ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle konu ile ilgili bir kavram çerçevesi oluşturulmakta ve oluşturulan çerçeve ışığında bu ülkelerin siyasal sistemleri incelenmektedir.

Kavramlar – Kurumlar

Türk cumhuriyetlerindeki siyasal değişimin belirlenmesinde öncelikle bir kavramlaştırma çerçevesinin oluşturulmasına gereksinim bulunmaktadır. Bu ülkelerin bağımsızlıklarından sonra yaşamış oldukları siyasal değişim, daha önce oluşturulmuş analitik çerçevelerin yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. Bunun için de çalışmada konuya hükümet sistemi ya da siyasal rejim boyutu, demokratikleşme boyutu ve siyasal sistem boyutu olmak üzere üç açıdan yaklaşılacaktır. Birinci boyut, klasik anlamda siyasal kurumlar ve bu kurumlara ilişkin kuralların nasıl yapılandırıldığı ile ilgilidir. Demokratikleşme boyutu siyasal rejimin demokrasiye işlevsellik kazandırma yönünde nasıl rol oynadığı ile ilgilidir. Son boyut ise diğer iki boyut ile birlikte siyasal hayatın nasıl işlediği sorusuna odaklanmaktadır.

Hükümet sistemi ya da siyasal rejim boyutu yönüyle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan olgu, bu ülkelerde otoriter başkanlık veya yarı-başkanlık rejimleri temelinde bir kurumsallaşmanın öne çıkmasıdır. Başkanlık rejiminin özellikleri konusunda görüş ayrılıkları bulunsa da, bu tipin en belirleyici özelliği sistem içinde yasama ile yürütmenin arasında katı bir ayrılığın yapılandırılmış olmasıdır (Tulis 1987: 41-45). Başkanlık rejiminin ayırt edici özelliklerinden bir diğeri, başkana bazı güçlü yetkilerin tanınmış olmasıdır. Başkanın genel olarak parlamentodan çıkan yasalarla ilgili güçleştirici veto yetkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak başkana yürütmenin alanına giren konuları kararname ile düzenleme yetkisi tanınmıştır. Bazı ülke örneklerinde yasamanın onayı ile belirli konularda kanun çıkarma yetkisini devralması bile söz konusu olabilmektedir (Carey vd. 1998). Sartori başkanın halk tarafından seçildiği, ancak yasama karşısında güçlü yetkilere sahip olmadığı örneklerin başkanlık rejimi olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir (1994: 106-107). Bu durum başkanın güçlü yetkilerini sınırlayabilen bir parlamento yapısı ile anlam kazanmaktadır. Bu sağlanamadığı takdirde parlamentonun, güçlü başkanın yönlendirdiği uysal bir organa dönüşme olasılığı her zaman söz konusudur. Yine siyasal açıdan parçalanmış bir parlamentoya karşı yetkilerini daha rahat kullanabilen başkan sistemi otoriter bir rejime yönlendirebilmektedir. Kişisel diktatörlüğe dayalı rejimlerin genellikle başkanlık rejimi altında formüle edilmiş olmaları, sistemin bu

pekiştirici özelliği ile yakından ilintilidir (Linz 1994: 18). Yarı başkanlık rejiminde, iktidar paylaşımı yasama ve yürütme arasında değil, daha çok yürütmenin iki kanadı, cumhurbaşkanı ile hükümet arasında oluşmaktadır. Yürütmenin hükümet kanadının seçimi parlamenter rejimlerde olduğu gibidir. Parlamento seçimleri sonucunda çoğunluğu oluşturan grup hükümeti kurmaktadır. Yürütmenin diğer kanadı cumhurbaşkanı ayrı bir seçimle, başkanlık rejimine benzer şekilde doğrudan halk tarafından seçilmektedir (Siaroff 2003: 292). Yarı başkanlık rejiminde ise cumhurbaşkanına, meclisi feshetme; olağanüstü durum ilan ederek bazı yasama yetkilerini kullanma; anayasa mahkemesine doğrudan başvurabilme; anayasa değişikliklerinde bazı stratejik yetkilere sahip olma; yargı ve bürokraside geniş atama yetkileri kullanma; atama kararlarını bir tür veto aracı olarak kullanabilme gibi geniş bir hareket alanı tanınarak, yetkili ikinci bir yürütme otoritesi oluşturulmaktadır (Knapp vd. 2001: 84-88). Yarı başkanlık rejiminin temel özelliği yürütmenin hükümet kanadının, cumhurbaşkanına karşı özerkliğinin kurumsal olarak sağlanmış olmasıdır. Bu özerkliğin sağlanmadığı durumda sistem fiilen bir başkanlık rejimine dönüşmektedir (Elgie 1999: 69-71). Dolayısıyla cumhurbaşkanı karşısında hükümet özerkliğinin kurumsal olarak sağlanmadığı rejimler daha çok başkanlık rejiminin otoriter biçimlerine uygun işleyen rejimlerdir. Başkanlık ya da yarı başkanlık rejimlerinde başkanın otoritesini dengeleyici bir yasama iktidarı veya yürütme iktidarının tamamıyla tek bir kişinin elinde toplanmasını önleyen dengeleyici yürütme otoritelerine sistem içinde yer verilemediği takdirde bu rejimlerin otoriter bir siyasal yapılanma doğurma olasılıkları yüksektir.

Otoriter başkanlık rejiminde yürütme otoritesinin eline, diğer anayasal kurumları gölgede bırakan güçlü araçlar verilmiştir. Cumhurbaşkanının yasama alanından özerk kılınmış, geniş bir kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır ve bu yetki yürütmenin başını, kişisel olarak yasa yapan bir iktidara dönüştürmektedir. Cumhurbaşkanı meclisi feshedebilmekte, geniş atama yetkileri ile her düzeyde yargı organlarını kontrolünde tutabilmektedir. Yasama iktidarı alan olarak sınırlanmıştır. Bu iktidar, aynı zamanda cumhurbaşkanına tanınan veto yetkisi ile kontrol altına alınmıştır. Meclis, sistem olarak cumhurbaşkanı ile uyumlu çalışmaya zorlanmaktadır. Bu rejimi, tam otokrasiden ayıran özellik, yürütme ve yasama otoritesinin düzenli yapılan seçimler yolu ile belirlenmesidir ki, pratikte seçimler bir iktidar değişimini mümkün kılmamaktadır (Fish 2001: 177-192).

Türk cumhuriyetlerinde siyasal değişimin ikinci boyutu demokratikleşme ile ilgilidir. Demokratikleşme boyutu belirtildiği gibi mevcut kurumsal yapının demokrasinin gelişimine ne ölçüde fırsat tanıdığı ile ilgili bir nitelik taşımakta-

dır. Bu açıdan Sovyetler Birliği sonrasında yaşanan değişimin bir demokrasiye geçiş süreci olmaktan çok, hibrid-karma rejimlere yönelik olduğu görülmektedir. Karma rejim, siyasal sistemde otoriter ve demokratik kurumlara bir arada yer verildiği ve rejimin işleyişinde bu kurumların birlikte işlev görebildiği bir siyasal rejim tipidir. Bu rejimde sistem içinde demokratik kurumlara yer verilmiş olsa da rejimin belirleyici niteliği otoriter bir işleyişe sahip olmasıdır. Başka bir ifade ile demokratik unsurlar otoriter rejimin perdelenmesi amacıyla, ona demokratik bir görünüm vermeye dönük olarak yapılandırılmışlardır. Linz, 1970'li yılların ortalarında otoriter rejim altında çok partili ve yarışmacı bir yapının oluşturulabileceğini, hâkim parti ve onun çevresinde bir dizi yapay parti ile bir pseudodemokrasi (yapay demokrasi) sisteminin oluşturulabileceğini ileri sürmüştü (Linz 2000: 60). Diamond, son yirmi yılda farklı özellikleri bir arada barındıran karma rejimlerin Doğu Avrupa'dan, Asya'ya, Latin Amerika'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde güçlendiğini belirtmektedir (Diamond 2002: 21-22). Bu devletler seçimlere sistem içinde yer vermelerine rağmen, liberal demokrasinin örgütlenme, ifade özgürlükleri, alternatif iletişim kanallarından özgürce yararlanma hakkı, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştıran ek yasal ve kurumsal mekanizmaların oluşturulması gibi diğer unsurları hayata geçirmekte zorlanmakta ya da isteksiz davranmaktadırlar (Diamond 2002: 23). Diamond, siyasal rejimleri altı tipe ayırmakta, bunlardan liberal ve kapalı-otoriter rejim dışında kalan diğer dördünü karma rejim olarak nitelendirmektedir. Karma rejimler; *seçimli-demokrasi*, *muğlak rejimler*, *yarışmacı-otoriter rejimler* ve *hegemonik-seçimli otoriter rejimler* olma üzere dört farklı biçimde oluşmaktadırlar. Seçimli demokraside serbest ve dürüst seçimlere yer verilmekte, ancak seçimler siyasal hayatın işleyişinde ve hak ve özgürlükler alanında herhangi bir gelişmeye yol açmamakta, otoriter liderler yaygın halk desteği ile uzun süreli iktidara sahip olabilmektedirler. *Yarışmacı otoriter rejim*, muhalefete daha geniş bir hareket alanının tanındığı, yapay demokratik kurumların yasal olarak daha iyi formüle edildiği, basına ve sivil topluma belli bir hareket özgürlüğünün tanındığı bir rejim tipidir. Ancak siyasal seçkinler görünür bir biçimde siyasal hayatın işleyişine hakimdir ve tanınmış bulunan özgürlükler otoriter işleyişe bir etkide bulunamaz. *Muğlak rejimler*, zaman zaman seçimli demokrasi, zaman zaman da yarışmacı-otoriter rejim özelliği gösteren bir geçiş tipidir. Sistemin işleyişine zaman zaman otoriter müdahalelerde bulunulabilmektedir. *Hegemonik-seçimli otoriter rejimde* ise yapay demokratik kurumlar sistem içinde henüz yerleşmemiştir. Kurumların yapısına ve işleyişe sıklıkla müdahale edilir. Buna paralel olarak, muhalefete, basına ve sivil topluma tanınan hareket alanı yarışmacı otoriter rejime göre daha sınırlıdır. Kurallara rağmen müdahaleler, kuralların değiştirilmesi her zaman söz konusudur. Bu rejimde siyasal cinayetler daha çok görülmektedir

(Diamond 2002: 25-26). Diamond, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ı, hegemonik-seçimli otoriter rejime, Türkmenistan'ı ise kapalı-otoriter rejime sahip ülkeler arasında sıralamaktadır. Economist dergisi tarafından yapılan ve 165 ülkeyi kapsayan diğer bir sınıflandırmada ise, sadece Kırgızistan bir karma rejim olarak nitelenmekte, diğer ülkeler otoriter rejim grubunda gösterilmektedir (Economist 2007: 1-3). Bu noktada, Vladimir Putin tarafından Mart 2004 başkanlık seçimlerinde ortaya atılan "Yönetilebilir Demokrasi" kavramının üzerinde de konumuzla ilgili olarak durmak gerekmektedir. Bu kavram hakkında farklı sınıflandırmalar yapılırsa da yönetilebilir demokrasi kavramı dört özelliği bir arada taşıyan bir içeriğe sahip bulunmaktadır: Zayıf kurumlar karşısında güçlü bir başkan; basın üzerinde devlet kontrolü; iktidar seçkinlerinin kararlarına meşruiyet sağlayan kontrollü seçimler ve uzun dönemli programlar yerine kısa dönemli etkili müdahalelerin tercih edilmesi. Bu özellikler sistem içinde başkanın kişisel belirleyiciliğini güçlendirmekte, siyasal kurumların işleyişini onun kontrolüne bırakmaktadır (Petrov ve McFaul 2005). Bu kavramın analitik incelemelerin ürünü olan bir tanımlamadan çok, karma rejimlerin karakteristik yapısını tanımlayan siyasal bir nitelendirme olarak ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Siyasal değişimin üçüncü boyutu olan sistem boyutu siyasal hayatın işleyişine odaklanmaktadır. Sovyetler Birliği sonrası siyasal rejimlerin işleyiş biçimine ilişkin üzerinde durulması gereken rejim ise Patronal rejimdir. Bu rejim, iktidarı elinde toplayan cumhurbaşkanının formal ve enformel kurumları kontrol ve nüfuz etme araçlarına sahip olması, başkanın kararlarına sıkı sıkıya bağımlı kılınan bir ekonomik ve bürokratik seçkinler grubunun oluşturulması, idari ve yargısal kurumların siyasal hayat üzerinde başkanın otoritesini pekiştirici rol oynayabilmesi yönleri ile otoriter başkanlık rejimine benzemektedir. Buna karşılık, bu sistem istikrarlı bir sistem değildir. Genellikle bu sistemde birbirini takip eden dalgalar şeklinde siyasal kapanma ve açılma dönemleri yaşanmaktadır. Siyasal açılma dönemlerinde, siyasal iktidar mekanizmalarında söz sahibi olanlar, istedikleri takdirde demokratikleşmeye dönük bir süreci de başlatabilmektedirler. Patronal rejimde yargısal, idari ve ekonomik alanda enformel ilişkiler ile kontrol edilen bir seçkinler sınıfı bulunmaktadır. Bu seçkinlerin hareket alanı yürütme gücünü elinde toplayan cumhurbaşkanının kararlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Verilen imtiyazlar ve makamlar, yargı organları eliyle her alan geri alınabilir. Patronal rejim, Sovyetler Birliği döneminde oluşturulmuş olan iktidar ilişkileri üzerinde yapılanmıştır ve bağımsızlık sonrasında tüm siyasal değişim bu arka plan temelinde yeniden anlamlandırılmaktadır. Seçim süreci cumhurbaşkanına bağımlı idari ve yargısal mekanizmalar tarafından sıkı bir biçimde kontrol edilmektedir. Devletin güvenlik birimleri siyasal, idari ve ekonomik seçkinler hakkında bilgi toplamakta, bu bilgiler seçkinler içinden

gelebilecek iktidar karşıtı girişimlere karşı gerektiğinde kullanılabilir. Buna karşılık, sistemin ayırt edici diğer bir özelliği, bölgesel, ekonomik ve bürokratik seçkinlerin kendi aralarında bir işbirliğine yöneldiklerinde liderin otoritesini tehdit edebilecek bir güce ulaşabilmeleridir. Bu dönemlerde seçkinler, mevcut muhalif örgütleri de yanlarına alarak, ellerindeki olanakları lidere karşı kullanabilirler. Eğer mevcut lider, elinde bulundurduğu geniş nüfuz kanallarını ve seçkinler arasındaki rekabet araçlarını başarılı bir biçimde kullanamazsa, muhalefet dalgası bir iktidar değişimi ile sonuçlanabilmektedir. Hale, bu dalga'nın her zaman demokratikleşmeyi doğurmadığını, iktidarın devrilmesinden sonra, yeni yöneticilerin önceliklere benzer yönetsel eğilimler taşımaları nedeniyle ülkede köklü bir değişime gidilmeden, öncekine benzer süreçlerin yeniden yapılabileceğinin altını çizmektedir (Hale 2006: 305-329). Bu çerçevede, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da yaşanan iktidar değişiklikleri patronal rejim içinde başkanın kontrol yeteneğini kaybetmesi ile açıklanmıştır.

Sovyet sonrası ülkelerde patronal yapı bazı ülkelerde iktidar çatışmalarına neden olurken, aynı özelliklere sahip diğer bazı ülkelerde ise bu tip krizlere karşı daha dirençli bir yapının geliştiği görülmektedir. Bu çerçevede patronal rejimin rantiyer bir altyapı üzerinde kurumsallaştığı ülkelerin daha güçlü bir örgütsel denetim ağı oluşturabildikleri önerilmektedir. Rantiyer devlet kavramı, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi bazı ülkelerin siyasal sistemlerinin, bu ülkelerin sahip oldukları doğal kaynak gelirleri ile siyaset ilişkileri incelenmeden anlaşılamayacağını ileri sürmektedir. Bu ekonomilerde enerji üretimi ve yatırımları ekonomide baskın sektör haline gelmekte ve sektörü kontrolünde tutan siyasal ve ekonomik seçkinler geniş bir yönetim ağının unsurlarına dönüşmektedirler. Ekonomik gelişmeden elde edilen gelirin sınırlı bir grubun kontrolünde olması siyasal açıdan merkezileşmeyi, elde edilen gelirin siyasal bir araç olarak kullanılmasını beraberinde getirir. Sovyet sonrası dönemde böyle bir altyapıya sahip bulunan ülkelerde bağımsızlıkla birlikte bu durum görünür hâle geldi. Doğal kaynak dış satımına bağlı ekonomik iyileşme ülke liderlerinin ekonomik ve siyasal reformlar konusunda daha ağır hareket edebilmelerini mümkün kılmıştır (O'lear 2007: 207-223). Bu devletler ekonomi ve siyasette yönetici seçkinlerin merkezi olarak sistemin işleyişini kontrol edip yönlendirebildiği örnekler olarak öne çıktılar. Rantiyer devletler de genellikle başkanlık rejimleri ile yönetilirler ve sistem içinde otoriter eğilimler güçlüdür. Beblavi ve Luciani gelir kaynakları doğal kaynak dışsatımına dayalı olan bu ülkeleri birinci derecede -tam rantiyer- devletler olarak nitelendirmektedirler. Bunun dışında geliri dış yardımlara bağımlı olan ikinci derece (Kırgızistan gibi) rantiyer devletler de bulunmaktadır (Beblawi vd. 1987: 49-61). Smith birinci derecede rantiyer devletlerin otoriter rejim üretmeye daha yatkın olduklarını belirtmektedir (2004: 232-246). Rantiyer devlette yönetici

azınlık elde edilen rantın yönetimi ve dağıtımını üzerinde söz sahibidir. Parasal kaynaklar, seçkinlerin topluma her düzeyde nüfuz edebilmelerini kolaylaştırır ve iktidarı toplumdan özerkleştirir. Rantiyer devlet, neopatrimonyal bir yönetim ağına dayanır. Neopatrimonyal devlette, siyasal kararlar kurumlar temelinde değil, kişisel ilişkiler, aile bağılıkları temelinde şekillendirilmektedir. Lidere kişisel olarak bağımlı bir ağ, yönetim mekanizmalarına hâkimdir. Birçok Kafkasya ve Orta Asya ülkesinde bu ağ, aile-akrabalık ve bölgesel ilişkiler temelinde oluşmuş bulunan klanlar tarafından şekillendirilirler. Bu çerçevede ranta dayalı neopatrimonyal bir devlette lider iktidarı kendi ailesinden birine devredebiliyorsa patrimonyal sultanlık adı verilen bir rejim biçimi ortaya çıkar. Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in, güçlü bürokratik seçkinlere rağmen, iktidarı oğlu İlham Aliyev'e devredebilmesi, Kırgızistan'da 2005 devriminden önce eski cumhurbaşkanı Akayev'in iktidarını ailesine devretme yönündeki girişimleri ve Kazakistan'da siyasal iktidar içinde Nazarbayev ailesi mensuplarının giderek öne çıkmaları bu yönelimin örnekleri olarak gösterilebilir. Modern bir terminoloji olarak Sultanlık rejimi Chehabi ve Linz tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Sultanlık rejimi, kişisel liderliğe bağımlı, itaatın bir ideolojik temelden, karizmatik özelliklerden kaynaklanmadığı, daha çok istikrarsızlığa karşı duyulan korku ve liderin yakın çevresinde bulunmanın ve onunla işbirliği yapmanın sağladığı mevki ve ekonomik kazanımlara dayalı olduğu bir rejim tipidir. Kariyerler ve yönetsel pozisyonlar, lider tarafından aile üyeleri, aile dostları, işadamları ve iktidarın korunmasına yardımcı olan baskı araçlarını kullanabilen kişiler arasında paylaştırılmaktadır (Chehabi vd. 1998: 7-8). Bu çerçevede Guliyev (2005: 404), Azerbaycan'ın sahip olduğu rejimi, yarı otoriter sultanlık olarak tanımlamaktadır.

Çizelge 1. Sovyet Sonrası Rejimlerle İlgili Temel Kavramlar

Boyut	Rejimler	Özellik
Kurumsal	Otoriter Başkanlık / Yan-Başkanlık Rejimleri	Demokratik görünüm kaygısı olmaksızın anayasal olarak Cumhurbaşkanına devlet organları üzerinde güçlü yetkiler tanınması yolu ile iktidar tekelini sürdürme isteği
Demokratikleşme	Otoriter-Hibrid (Karma) Rejimler	Otoriter liderlerin liberal siyasal kurumlara sistem içinde göstermelik olarak yer vererek iktidar tekelini sürdürme isteği
Sistem	Patronal	→ Cumhurbaşkanı ile enformel kurumlar arasındaki ilişkilerin niteliği
	Rantiyer	→ İktidar seçkinlerin ülke gelirlerini kontrol ve paylaşma yeteneği
	Modern Patrimonyal	→ Liderin iktidarı ailesinden birine devredebilmesi ve bunu kabul ettirebilme yeteneği

Ele alınan kavramlar ve bu kavramların temel özellikleri Çizelge 1’de özetlenmektedir. Bu çerçeve ışığında Türk cumhuriyetlerinde bağımsızlıktan günümüze yaşanan siyasal değişim aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumlar

Belirtildiği gibi, siyasal kurumsallaşma boyutu açısından üç belirleyici özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlar, anayasal düzeyde devlet erkleri içinde yürütme otoritesine yasama ve yargıya göre daha güçlü yetkiler verilmesi; özellikle yasamanın yürütme karşısında dengeleyici bir güç olmaktan çıkarılması ve yürütme otoritesi içinde cumhurbaşkanı merkezli otoriter bir yapılanmanın bulunmasıdır.

Türk cumhuriyetlerinin siyasal kurumsallaşma açısından belirleyici özelliklerinin başında, bu ülkelerde siyasal sistemin yumuşak-görevsel kuvvetler ayrılığı temelinde ve üniter bir model altında yapılandırılmış olmalarıdır. Dolayısıyla bu ülkelerde başkanlık rejiminin demokratik bir model altında işletilmesinin bir koşulu olan katı kuvvetler ayrılığına dayalı dengeleyici bir yasama erkinin oluşumunun kurumsal alt yapısı bulunmamaktadır. 1995 tarihli Azerbaycan Anayasasında yasama, yürütme ve yargı güçlerinin Milli Meclis, Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve yüksek yargı organları arasındaki işbirliği esasına göre paylaştırıldığı ifadesine yer verilmekte, Türkmenistan Anayasasının 4. maddesinde ise görevsel kuvvetler ayrılığına açık bir biçimde vurgu yapılmaktadır. Yürütme organlarına, pratikte cumhurbaşkanına doğrudan parlamentoya yasa tasarısı sunma yetkisi tanınmıştır. Azerbaycan anayasasının 96. maddesine göre Milli Meclise, Cumhurbaşkanı, yüksek mahkemeler ve başsavcı yasa tasarısı sunabilirler. Kazakistan Anayasası cumhurbaşkanına yasa tasarısı sunma yetkisi vermekte, Anayasanın 61/2. maddesine göre cumhurbaşkanı ayrıca tasarıların görüşülme prosedürünü belirleyebilmektedir. Cumhurbaşkanının ivedilikle görüşülmesini istediği bir tasarı, parlamento tarafından iki ay içinde sonuçlandırılmak zorundadır. Bu gerçekleştirilemezse cumhurbaşkanı bir kararname ile tasarıyı yürürlüğe koyabilir. Özbekistan Anayasası, cumhurbaşkanının, bakanlar kurulu üyelerinin, yüksek mahkeme başkanlarının ve merkez bankası başkanının meclis oturumlarına katılabileceklerini belirtmekte, Anayasanın 82. maddesi cumhurbaşkanına, bakanlar kuruluna, yüksek mahkemeler ve başsavcıya yasa tasarısı sunma yetkisi tanımaktadır. 2010 yılındaki yeni anayasa yürürlüğe girene kadar Kırgızistan Anayasası’nda da cumhurbaşkanına yasa tasarısı sunma yetkisi tanınmıştı. Hatta bu ülkede cumhurbaşkanının tek taraflı olarak doğrudan anayasa değişikliği için referanduma gitme yetkisi de bulunmaktaydı.

Paralel olarak, Türk cumhuriyetlerinde cumhurbaşkanlarına meclisi fesih yetkisi tanınmıştır. Bu yetki, siyasal sistem içinde cumhurbaşkanlığı otorite-

tesine karşı yasamanın dengeleyici bir güç olmasını imkansız hâle getirmektedir. Kazakistan Anayasası, parlamentonun cumhurbaşkanı tarafından önerilen hükümete güvenoyu vermemesi, yine cumhurbaşkanı tarafından önerilen başbakanı iki defa reddetmesi ve parlamento ile diğer devlet organları arasında anlaşmazlıklar çıkması nedeniyle bir siyasal krizin ortaya çıkması durumunda cumhurbaşkanına parlamentoyu fesih yetkisi tanımaktadır. Özbekistan'da cumhurbaşkanı, milletvekilleri arasında çözümlenemeyecek anlaşmazlıklar çıkması ve meclisin anayasaya aykırı kararlar alması durumunda Ali Meclis'i dağıtabilir. 2010 yılına kadar Kırgızistan'da cumhurbaşkanının, önerdiği başbakanın parlamento tarafından üç kez reddedilmesi durumunda meclisi fesih yetkisi bulunmaktaydı. Hükümete iki defa onay vermeyen meclisin cumhurbaşkanı tarafından feshedilme yetkisi Türkmenistan'da da bulunmaktadır.

Azerbaycan Anayasası cumhurbaşkanına, yasama prosedürü üzerinde geniş yetkiler tanımaktadır. Diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi bu ülkede de cumhurbaşkanının güçleştirici veto yetkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak cumhurbaşkanına 56 gün gibi uzun bir süre yasaları inceleme/bekletme süresi verilmiştir. Anayasa değişiklikleri konusunda ise cumhurbaşkanının mutlak veto yetkisi bulunmaktadır. Kazakistan Anayasası cumhurbaşkanı tarafından parlamentoya iade edilen bir yasanın onaylanmak üzere tekrar cumhurbaşkanına gönderilmesi için gerekli olan üçte iki oy çokluğu şartı yerine getirilmediği takdirde, cumhurbaşkanına "itiraz ettiği şekliyle" düzenlemeyi yasalastırabilme yetkisi tanımaktadır. Cumhurbaşkanı yasamanın üst kanadı Senatoya 15 üyeyi doğrudan atayabilmektedir. Yine Kazakistan'da parlamentonun anayasa değişikliği için referanduma gitme yönünde almış olduğu karar, cumhurbaşkanı tarafından iade edildiği takdirde, onay için tekrar cumhurbaşkanına göndermek için parlamentonun beşte üç oy çokluğu ile karar alması gerekmektedir. Özbekistan'da yasamanın üst kanadı olan Senatonun 16 üyesi doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

Türk cumhuriyetlerinde parlamentonun ve milletvekillerinin statüsü konusunda da yasama organının dengeleyici bir güç olmasını engelleyici düzenlemeler bulunmaktadır. Azerbaycan'da bir milletvekilinin görevinin sona ermesi için, herhangi bir mahkeme kararı ile suçlu bulunması veya partisinin kapatılmış olması yeterlidir. Kazakistan'da partisinden ihraç edilen bir parlamento üyesinin milletvekilliği düşmektedir. 2010 yılındaki yeni anayasa yürürlüğe girene kadar Kırgızistan'da partisini değiştiren bir milletvekilinin, milletvekilliği sona ermekteydi. Kırgızistan dışında, diğer Türk cumhuriyetlerinde yasamanın hangi konularda yasa çıkartabileceği anayasalarda tek tek sayılmaktadır. Yasama süreci üzerinde bu ülkelerde cumhurbaşkanlarına

tanınan güçlü yetkilere yukarıda değinilmişti. Bütün bu çerçeve Türk cumhuriyetlerinde yasamanın, cumhurbaşkanının otoritesine bağımlı ikincil bir organ olarak yapılandırılma isteğini göstermektedir. Bu arka planda yasama organları cumhurbaşkanları ile uyumlu çalışmak zorunda kalmaktadır. Aşağıda ayrıca değinileceği üzere, bu ülkelerde pratik olarak muhalif bir parlamento bileşiminin oluşumu değişik yöntemlerle engellenebilmektedir. Geçen 20 yıllık sürece bakıldığında, Kırgızistan dışında bu ülkelerde parlamentolar cumhurbaşkanı ile uyumlu bileşimlere sahip olmuşlar, bu durum anayasalarda yasamaya verilen sınırlı yetkileri de anlamsız kılmıştır.

Kazakistan ve Özbekistan'da, 2010 yılına kadar da Kırgızistan'da, yasama sistemi Senato ve Meclis olmak üzere hiyerarşik olarak düzenlenmiş, iki kamaralı bir sisteme sahiptir. Stratejik atama yetkilerinin yanı sıra Senato, meclis kararlarına karşı da güçleştirici veto yetkisi ile donatılmıştır. Senatolar, seçimlerinde siyasal partilerin rolünün oldukça sınırlı olduğu, iki dereceli seçimle belirlenen ve üyelerinin büyük çoğunluğu cumhurbaşkanının çalışma ekibinde bulunan veya bulunmuş olan bürokrasi kökenli kişilerden oluşmaktadır. Yasama sürecinde senatolara stratejik yetkiler tanınması da, onların bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Senato ve cumhurbaşkanına verilen veto yetkileri aşamalı bir biçimde yasama sürecinin kontrol edilebilmesine imkan tanımaktadır.

Türk cumhuriyetlerinde yasama otoritesinin dengeleyici bir güç olarak yapılandırılmamış olmasının yanında bu ülkelerde cumhurbaşkanına tanınmış bulunan güçlü yetkiler otoriter sistemin diğer dayanağını oluşturmaktadır. Bu ülkelerde bakanlar kurulu tamamıyla cumhurbaşkanı otoritesine bağlanmıştır. Azerbaycan'da cumhurbaşkanı, yalnızca başbakanı meclisin onayına sunar, diğer bakanları ise doğrudan atama yetkisine sahiptir. Bakanlar ve tüm diğer yürütme birimleri cumhurbaşkanına tabidir ve ona karşı sorumludur. Kazakistan ve Kırgızistan'da kabinenin bazı bakanları doğrudan cumhurbaşkanınca belirlenmektedir. Kazakistan'da diğer bakanları öneren başbakan da cumhurbaşkanı tarafından belirlenerek parlamentonun onayına sunulmaktadır. Yine bu ülkede cumhurbaşkanı, parlamentodan onay almamış bir hükümeti görevde tutabilir ve bunu yukarıda açıklandığı gibi fesih nedeni olarak kullanabilir. Cumhurbaşkanının iki defadan fazla seçilememe şartı, Kazakistan'da 1998, Türkmenistan'da 2003 ve Azerbaycan'da 2009 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile yürürlükten kaldırılmıştır. Özbekistan'da buna benzer bir hüküm anayasada yer almakla birlikte, bu hüküm fiilen uygulanmamaktadır. Farklı olarak Kırgızistan 2010 yılındaki yeni anayasa ile birlikte cumhurbaşkanlığı bir defa seçilme şartını getirmiştir. Azerbaycan Anayasasınının 148. maddesi

cumhurbaşkanlığı kararlamelerini bir yasama yetkisi olarak nitelendirilmektedir. Kazakistan'da cumhurbaşkanı feshettiği meclis kanadının yetkilerini, yenisi seçilene kadar kullanabilmektedir.

Türk cumhuriyetlerinde cumhurbaşkanlarına yargı üzerinde de güçlü yetkiler tanınmıştır. Kırgızistan dışında bu ülkelerde yüksek mahkeme yargıçlıklarına kimlerin aday olabileceği cumhurbaşkanınca belirlenmekte ve parlamentonun onayı ile atama yapılmaktadır. Yüksek mahkemeler dışındaki yargıç ve savcılar ise doğrudan cumhurbaşkanınca atanmaktadır. Kırgızistan'da da 2010 yılına kadar cumhurbaşkanlarının böyle atama yetkileri bulunmaktaydı. Bu durum, cumhurbaşkanlarına siyasal rakiplerine karşı yargı sürecini kullanmakta geniş bir hareket alanı tanımaktadır. Kazakistan'da cumhurbaşkanının Anayasa Konseyi Başkanını belirleme, konsey oturumlarına katılma ve oy kullanma yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca cumhurbaşkanına konsey kararlarına karşı güçleştirici veto yetkisi tanınmıştır.

Kurumsal boyut açısından üzerinde durulması gereken bir husus Kırgızistan'da 2010 yılında yaşanan iktidar değişikliği sonrasında 27 Haziran 2010 tarihli referandumla kabul edilen yeni anayasanın getirdiği sistemin, kurumsal olarak diğer ülkelerden önemli bir değişime işaret etmesidir. Yeni anayasa ile otoriter başkanlık rejimlerinin bir göstergesi olan parlamento seçimlerinde çoğunluk sisteminden, nispi temsil sistemine geçilmekte, mecliste çoğunluk partisine en fazla 65 sandalye verilmesi esası getirilerek parlamentoda güçlü bir yürütme yapısının oluşmasını frenlemekte, hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğu güçlendirilerek cumhurbaşkanı otoritesinden özerkleştirmekte ve cumhurbaşkanının stratejik yetkileri önemli ölçüde törpülenmektedir. Anayasa cumhurbaşkanının parlamento tarafından görevinden alınmasını oldukça kolaylaştırmaktadır. Hükümetin oluşumu tamamıyla parlamenter bir sürece bırakılmakta, güvenoyuna bağlı yetki anlayışı getirilmektedir (Alkan 2010a: 11). Yeni sistem, önemli bir değişim olmakla birlikte potansiyel olarak bazı sorunlu yönler içermektedir. Bunların başında cumhurbaşkanının yetkilerinin önemli ölçüde kısıtlanmış olmasına karşılık, ne meclisin ne de hükümetin anayasada tanınan yetkileri etkin bir biçimde kullanmasına imkan veren bir kurumsal zeminin oluşturulamamış olması gelmektedir. İğreti parlamento çoğunluğuna dayalı bir hükümet, hükümetin bazı konularda cumhurbaşkanına bağımlılığının sürmesi, yetkisiz, ancak seçimle göreve gelen bir cumhurbaşkanının parlamentodan kaynaklanacak bir siyasal istikrarsızlıkta güçlü bir otorite figürü olarak sivrilme olasılığı bu çerçevede sıralanabilecek potansiyel sorunlardır. Kırgızistan'da bu gün siyasal sistemin istikrarı fazlasıyla parlamentodaki güçlü bir uzlaşmaya bağlı bulunmaktadır. Somut sonuçlarının belirlenmesi açısından henüz yeni olan bu

gelişme, Kırgızistan'da kurumsal boyutta yaşanacak değişimin siyasal hayatın işleyişi üzerindeki etkisi açısından dikkatle izlenmesi gereken bir süreci başlatmış bulunmaktadır.

Demokratikleşme Boyutu

Demokratikleşme boyutu açısından Türk cumhuriyetleri, otoriter ya da demokratik kurumlara siyasal rejim içinde göstermelik olarak yer verilen karma rejim biçimlerine uygun bir değişim izlemektedirler. Bu çerçeve içinde ülkelerin siyasal partileşme ve seçim sistemlerinin yapısı önemli göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk cumhuriyetlerinde siyasal parti sistemlerinin gelişme süreci genel olarak iki farklı çizgi izlemektedir. Birinci süreç muhalefet partilerine siyasal hayat içinde yer veren ülkelerin deneyimleri ile şekillenmektedir. Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan bu tür bir gelişme süreci izleyen ülkelerdir. Ancak bu ülkeler arasında da iki alt grubu birbirinden ayırt etmek mümkündür. Birinci grup ülkeler, Azerbaycan ve Kazakistan'da olduğu gibi, hakim bir devlet partisi ve onun etrafında kümelenmiş bulunan ve lider tarafından kontrol edilen uyumlu küçük partilerin siyasal hayatta belirleyici olduğu, buna karşılık muhalefet partilerine sınırlı bir alanın tanındığı ülkelerdir. Azerbaycan'da Yeni Azerbaycan partisi (YAP), Kazakistan'da Nur-OTAN siyasal hayatın merkezinde yer alan, liderin temel politika aracı, aynı zamanda siyasal aktörler arasındaki dengelerin oluşturulduğu kurumlar olarak öne çıkmışlardır. Kırgızistan'da ise hakim, yönlendirici bir devlet partisi oluşturulamadığı gibi, siyasal partiler pratikte birbirleri ile rekabet halindeki bölgesel liderlerin birer politika aracına dönüşmüşlerdir. Ülkede çok sayıda siyasal parti bulunmasına rağmen, ulusal düzeyde örgütlü program partileri gelişme göstermemiştir. Bu ortamda partiler siyasal hayatın işleyişinde merkezî bir rol edinememiş, zayıf bölgesel örgütler olarak kalmışlardır. İkinci süreç, siyasal hayatta muhalefete örgütlenme imkanı tanımayan ülkelerin deneyimi ile şekillenmektedir. Türkmenistan ve Özbekistan bu tip yapılanmanın öne çıktığı ülkelerdir. Ancak burada da iki ülkenin izlediği süreç birbirlerinden farklılıklar taşımaktadır. Türkmenistan'da fiilen tek parti sistemi hüküm sürmektedir. Bununla birlikte Türkmenistan Ulusal Demokratik Partisi (TUDP) merkezî bir devlet partisi olmaktan çok yönetici grupların bir politika aracı olarak sistem içinde ikincil derecede öneme sahip bir organ konumundadır. Özbekistan'da ise önceleri hakim bir devlet partisi olarak öne çıkan Ulusal Demokratik Parti (UDP), daha sonra Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un istekleri doğrultusunda kurulan bir çok siyasal partinin kaynağını oluşturmuştur. Hepsî lider tarafından kontrol edilen bu partiler, ülkede bir tür korporatist bir sistemin unsurlarını oluşturmuşlardır. Bu

çerçevede Türk cumhuriyetlerinde gelişmekte olan parti sistemlerini aşağıdaki gibi tablolaştırmak mümkün görülmektedir.

Çizelge 2. Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Parti Sistemleri

Muhalefet Partilerine Yer Veren Sistemler		Muhalefet Partilerine Yer Vermeyen Sistemler	
Ülke/Özellik		Ülke/Özellik	
Azerbaycan Kazakistan	Liderin kontrolündeki Devlet Partisinin vesayetinde sınırlanmış muhalefet partileri	Türkmenistan	Yönetici grupların kontrolündeki tek parti sistemi
Kırgızistan	Bölgesel liderlere bağlı çok sayıda küçük partinin oluşturduğu zayıf parti sistemi	Özbekistan	Liderin vesayetinde korporatist parti sistemi

Kaynak: (Alkan ve Eroğlu 2011: 70).

Yukarıdaki ayrıma paralel olarak öncelikle siyasal sistem içinde muhalefet partilerinin varlığına izin verilen ülkeler, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ı; muhalefet partilerinin siyasal hayat içinde serbestçe hareket etmelerine izin verilmeyen Özbekistan ve Türkmenistan'ı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Azerbaycan ve Kazakistan bağımsızlıktan bu güne şekillenmekte olan parti sistemi, merkezinde hakim bir devlet partisinin ve onun çevresinde kümelenmiş ılımlı partilerin bulunduğu, muhalefete ise siyasal hayat içinde oldukça sınırlı hareket alanı tanıyan bir yapıya sahip bulunmaktadır. Hakim parti aynı zamanda yerel meclis ve yöneticiler üzerinde de etkili ve yönlendirici bir konumdadır. Bu ülkelerde muhalefet partileri ise iki farklı tipte oluşmuşlardır. Birinci grup partiler nomenklatura partileri olarak isimlendirilebilecek ve temel özellikleri mevcut siyasal iktidar seçkinleri içinden koparak kurulmuş olan partilerdir. İkinci grup partiler ise bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren mevcut iktidar yapısına muhalif ve genel özellikleri milliyetçi söylemler olan partilerdir. Sistem muhalefet partilerine bazen sınırlı bir hareket alanı tanıyarak, bazen de tamamen baskı altına alarak, bu partilerin özellikle parlamentoda bir blok oluşturmalarını engellemeye dönük olarak işletilmektedir. Azerbaycan'da hakim devlet partisi Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) ve onun çevresinde bu parti kanalıyla kontrol edilen merkezî ve yerel bürokratik seçkinler siyasal hayatın işleyişine yön vermektedir (Heradstveit 2001: 264-273). Dönem dönem adları değişse de, Anavatan Partisi, Sosyal Refah Partisi, Cumhuriyetçiler Partisi, Vatandaş Hemşehriligi Partisi, Ümit Partisi gibi küçük ılımlı partiler bu merkeze yakın hareket etmekte ve sisteme çok partili bir görünüm kazandırmak gibi bir işleve sahip bulunmaktadırlar. Muhalefet partilerinin bazıları, belirtildiği gibi önceleri mevcut iktidar ile birlikte hareket eden, daha sonra bazı nedenlerle muhalefete

yönelen kişiler tarafından oluşturulmuş partilerdir. Bu partilere Azerbaycan Demokrat Partisi örnek olarak verilebilir. Parti başkanı Resul Guliyev, Haydar Aliyev yönetiminde Milli Meclis Başkanlığı ve petrol şirketi yöneticiliği yapmış, 1996 yılında ise Aliyev rejimini otoritarizme kaymakla suçlayarak ona cephe almış bir isimdir. Guliyev daha sonra görevinden alındı ve ülkeyi terke zorlandı. Bugün ABD’de yaşamakta ve kurmuş olduğu partiyi dışarıdan yönetmektedir (Cornell 2001). Azerbaycan’da siyasal partilerin kurulması üzerinde herhangi bir önleyici mekanizma bulunmamaktadır. Bu nedenle muhalefet partilerinin sayısı çoktur. İkinci grup partiler ise belirtildiği gibi, bağımsızlıktan beri mevcut iktidara muhalefet eden partilerdir. Bu partilerin çoğunun kökeni Azerbacan Halk Cephesi’dir (AHC). Bu partiler genellikle ülke düzeyinde örgütlü milliyetçi partilerdir. AHCP, Yeni Musavat Partisi, Milli İstiklal Partisi önde gelen muhalefet partilerine örnek olarak sıralanabilir. Azerbaycan’da siyasal sistem, iktidar tekelinin muhalif oluşumlar karşısında korumasına dönük kurumlarla donatılması temelinde yapılandırılmıştır. Bu sistem işleyiş olarak katı ve elemeci bir seçim sistemi ile parlamentonun dengeleyici bir güç olmasının engellenmesine dayanmaktadır.

Kazakistan’da ise 1991 yılında Kazakistan Komünist Partisi feshedilerek kurulan Sosyalist Partiye hakim parti rolü verilmek istenmiş, ancak Nazarbayev’in parti içindeki bazı çevrelerle yaşadığı sorunlar, 1995 yılında bu partinin de feshedilerek yerine Halkın Birliği Partisinin (SNEK) kurulmasına neden olmuştur (Kubicek 1998: 33). Bu parti de 1998 yılında yerini başka bir devlet partisi olan OTAN’a bırakacaktır. OTAN’ın yanında Sivil Parti, Çiftçi Partisi, Rönesans Parti ve İşçi Partisi gibi küçük partiler, yine ülkede çok partili bir görünüm oluşturulmasına hizmet edecek şekilde yapılandırılmışlardır. Ancak ülkede 2001 yılından itibaren yönetici gruplar arasında yaşanan bazı sorunlar nedeniyle 2006 yılında ılımlı küçük partiler OTAN ile birleştirilmiş ve 2007 yılında yapılan erken seçimlere Nur-OTAN adı altında girilmiştir. Azerbaycan’da olduğu gibi bu ülkede de muhalefet nomenklatüra kökenli ve milliyetçi partiler olmak üzere iki grupta toplanmış bulunmaktadır. Eski yönetici seçkinler tarafından kurulan partiler, Azerbaycan’ın aksine, siyasal hayatta muhalefet olgusunu şekillendirmekte daha etkilidirler. Bu şekilde ülke siyasetinde rol oynayan partilerin başında eski Başbakan Akezhan M. Kazhageldin liderliğinde kurulmuş bulunan Cumhuriyetçi Halkın Birliği Partisi (RNPK) gelmektedir. 1997 yılında Kazhageldin, Nazarbayev’i hedef alan sert demeçler vermesi sonucunda, önce başbakanlık görevinden alındı, daha sonra 1998 yılında hakkında bir yolsuzluk soruşturması açılarak kendisine ceza verildi (Centralno-Asiatsky Bulletin 1999). Kazhageldin bugün, Fransa’da sürgün hayatı yaşamaktadır. 2001 yılında Nazarbayev’i istifaya davet eden ve aralarında bürokrat ve hükümet üyelerinin bulunduğu isimler tarafından imzalanan

bir bildiri ile kurulan “Kazakistan’ın Demokratik Seçimi” de (DVK) bu tip partilere bir diğer örnektir. Kazhageldin ile yakın diyaloga sahip bu oluşumun önde gelen isimlerinden Muhtar Abliyazov, önce hapsedilmiş, daha sonra Nazarbayev tarafından affedilmiş, ancak daha sonra yurt dışına çıkarak muhalefeti buradan yönlendirmeye çalışan bir isimdir. Yine 2001 yılında bir deklarasyonla kurulan Ak-Jol Partisi, önce Nazarbayev ile yakın hareket etmiş, daha sonra bu politikaya karşı çıkanların ayrılmasıyla Nagız Ak-Jol adı altında daha muhalif bir siyasal partiye kaynaklık etmiştir (Alkan 2011: 95-104). İkinci grup muhalefet partileri ülkenin çok etnili yapısından kaynaklanan milliyetçi veya ayrılıkçı siyasal oluşumlardır. Bu oluşumlar, genellikle Kazak ve Rus milliyetçi partileri çevresinde toplanmışlardır. Azat, Cumhuriyetçiler ve Zeltoksan (Aralık) ve Alaş Kazak milliyetçi partileridir. Bugün, Kazak milliyetçisi siyasal oluşumlar kendi aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle zayıflamış durumdadırlar. Yedinstvo (Birlik), Sivil Sözleşme, Demokratik İlerleme ve LAD (Uyum), Kazakistan Rusları Partisi başlıca Rus milliyetçi partilerdir (Kolstoe 1995, Alibekov 2002). Görüleceği gibi Kazakistan’da siyasal parti sistemi milliyetçi ve ayrılıkçı siyasal partilerin zayıflatılması temelinde, Nazarbayev’in çevresinde toplanmış ekonomik, bürokratik ve siyasal seçkinler arasındaki ittifak ve çatışmaların partileşmeye rengini verdiği, siyasal hayatın da giderek yönetici seçkinler arasındaki denge ve rekabet tarafından şekillendirildiği bir görünüm almaktadır. Kazakistan’da siyasal partilerin kuruluşu ve seçimlere katılma koşulları 2002 tarihli Kazakistan Siyasal Partiler Yasası tarafından katı bir biçimde düzenlenmiştir. Yasaya göre bir siyasal partinin Adalet Bakanlığı tarafından kaydedilebilmesi için, ülkenin tüm bölgelerinde (14 Oblast), Almatı ve Astana’da her bir birim için yedi yüz kişiden az olmamak koşulu ile örgütlenmiş olması ve bu şekilde örgütlenen bir partinin ülke genelinde toplam elli bin üyeye sahip bulunması gerekmektedir. Yasanın 14/5. maddesi ise bir kayıtlı partinin üst üste iki defa Meclis seçimlerine girmemesi durumunda kapanmış sayılacağını da hükme bağlamaktadır (Kazahstankaya Pravda 2002). Bu şekilde siyasal hayat içinde rol oynayacak partiler, daha başlangıçta denetlenebilmekte ve Azerbaycan’daki gibi elemeci bir seçim sistemi yardımı ile yasal açıdan güçlü bir muhalefetin oluşumu engellenmektedir.

Kırgızistan’da siyasal partiler, ulusal düzeyde örgütlü ve yaygın bir üyelik yapısına sahip olmaktan çok, kişisel-bölgesel bağlarla şekillenmiş, örgütlenme kapasitesi zayıf yapılanmalardır. Partilerin çoğu, 3 veya 4 şubesi bulunan, kırsalda az sayıda üyeden oluşan hücre örgütlenmesi gibi etkinlik gösteren, seçmenle doğrudan ve yaygın ilişki kurmayan bir görünüm sergilemektedirler. Parti liderleri genelde eski bürokratik yapılanmadan veya Kırgızistan Komünist Partisi (KrKP) içerisinden gelen ve kişisel özellikleri ile öne çıkan isimlerdir. Parti sayısı çoktur. 2001 yılı sonu itibari ile kayıtlı

parti sayısı 32'yi buluyordu. Ancak bunların içinde bir merkez örgütlenmesi dışında şubesi bulunmayan, hatta toplam üye sayısı 5-15'i geçmeyen bir çok parti bulunmaktadır. Dolayısıyla, siyasal etkinlikler parti liderlerinin doğum yerlerinde yoğunlaşmaktadır (ICG 2001: 19). Hızlı kadro rotasyonu, merkezde yönetici elitlerin kabile bağları, yerel bölgelerde ise etkin yerel otoritelerin siyasal süreç üzerinde etkisi Kırgızistan'da zayıf bir yürütme mekanizmasının oluşmasına neden olmaktadır. Böyle bir yapıda liderlerin yönetim örgütleri ve parlamento üzerinde sürekli ve tek yönlü bir hakimiyet kurması oldukça güçleşmektedir (Andrew 1994: 53). Kırgızistan'da bu görünümün başlıca dinamikleri olarak, bağımsızlığa geçiş sürecinde KrKP yönetimine hakim bir liderin bulunmaması ve ülkenin ekonomik açıdan patronal bir sistem oluşturabilecek rantiyer bir altyapıya sahip olmamasıdır. Dolayısıyla Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı otoritesini elinde bulunduran isimler hakim merkezî bir parti oluşturamadıkları gibi, bu partinin kontrolü altında uysal bir parlamento bileşimini de seçimler yolu ile oluşturamamıştır. 1991-2005 döneminde Akayev'in güçlü bir başkanlık sistemi kurma girişimleri parlamentoda üstlenmiş yerel liderlerin muhalefeti ile dizginlenmiş, belirtildiği gibi 2003 anayasa değişiklikleri ile Akayev yetkileri parlamentoya iade etmek zorunda kalmıştır. 2005 yılı seçimlerinde cumhurbaşkanının seçimler yolu ile uysal bir parlamento oluşturma girişimi, muhalefetin olağan dışı katılım yolu ile iktidarı devirmesi ile sonuçlanmıştır. Benzer şekilde 2005 yılı sonrasında Cumhurbaşkanı Bakıyev'in hakim bir devlet partisi kanalı ile parlamentoyu kontrolüne alma isteği, 2007 erken seçimleri ile gerçekleştirilmiş, ancak benzer şekilde parlamentonun dışına itilen liderlerin ittifakı ile 2010 yılında, o da selefi gibi iktidardan alınmıştır (Alkan 2010b: 22-23). Kırgızistan, diğer iki ülkenin aksine otoriter bir başkanlık rejiminin oluşturulamadığı ve zayıf parti sisteminin bulunduğu bir ülkedir. Bu durum sistem içinde istikrarsızlık sorununun kaynağını oluşturmaktadır. Ekim 2010 tarihinde yapılan meclis seçimleri bu açıdan önemli bir göstergedir. Bu seçimlerde beş partili bir meclis bileşimi ortaya çıktı ve hükümeti oluşturacak bir koalisyon grubunun oluşturulması yılsonunu buldu (Osmonov 2010). Bu sistemin nasıl işleyeceğine ilişkin 2011 yılı sonunda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında cumhurbaşkanı seçilen Almazbek Atambayev ile parlamento, hatta koalisyon ortakları arasındaki ilişkilerin seyri önemli birer gösterge olacaktır.

Her üç ülkede de, 2010 yılına kadar seçim sistemleri açısından izlenen süreç, elemeci bir seçim sistemi aracılığıyla cumhurbaşkanlığı otoritesine uyumlu bir parlamento bileşiminin oluşturulması amacına dönük olmuştur. Elemeci seçim sisteminin baş aktörü seçimlerin yürütülmesi ve denetiminden sorumlu Mer-

kezî Seçim Komisyonu (MSK) ve ona bağlı çalışan bölge seçim komisyonlarıdır. Adaylık başvuruları bu komisyonlara yapılmakta ve genellikle komisyonlar bu yetkilerini istenilmeyen adayların seçim sürecinin dışına itilmesi yönünde kullanmaktadırlar. Bağımsızlığı ilk yıllarında bu komisyonların bileşiminde doğrudan cumhurbaşkanları etkili olmuş, uysal parlamento yapılarının kurumsallaşmasına paralel olarak MSK üyelerinin atanmasında parlamentoların rolü arttırılmıştır. Ancak her durumda MSK ve alt komisyonlar cumhurbaşkanı ve hakim partinin vesayeti altında çalışan eleme mekanizmaları olarak işlev görmüşlerdir. Azerbaycan'da ilk MSK üyeleri doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmış, Kazakistan'da ise cumhurbaşkanının teklifi, üyelerinin tamamı yine cumhurbaşkanı tarafından atanan Danışma Konseyi'nin onayı ile belirlenmişlerdi (Bremmer vd. 1996: 188). Azerbaycan'da daha sonra, 1998 yılında, MSK üyelerinin yarısının cumhurbaşkanınca atandığı, yarısının da meclisteki partilerin sandalye dağılımına göre belirledikleri üyelerden oluşan bir sisteme geçildi. Mecliste YAP'ın belirgin ağırlığı nedeniyle bu dağılım da pratikte Komisyon üyelerinin tamamına yakınının Cumhurbaşkanına yakın isimlerden oluşmasını sağlamıştır. 2000 yılında ise MSK'nın oluşumunda tamamıyla meclisteki sandalye dağılımının ve bağımsızların esas alındığı başka bir yöneme geçildi. Son olarak 2003 yılında MSK üyelerinin dağılımında meclisteki partiler ve bağımsızlar dışında, mecliste temsil edilmeyen partilere de üye belirleme hakkı tanındı (onbeş üyeden üçü) (OSCE/ODIHR 2003: 6). Ancak bu düzenlemelerden hiç biri, parlamentodaki YAP'ın hakimiyeti ve diğer ılımlı partilerin ve bağımsızların baskın konumu nedeniyle pratikte bir sonuç doğurmamıştır. Kazakistan'da 1998 yılında MSK üyelerinin cumhurbaşkanının aday göstermesi ve parlamentonun onayı ile atanması yöntemine geçildi. 2004 yılında ise MSK'nın bileşiminde herhangi bir değişikliğe gidilmeden, alt seçim komisyonlarına partilerin aday önerisi, yerel meclislerin onayı ile üye atanması uygulaması başlatıldı. Kırgızistan'da 1995 meclis seçimlerinden önce 15 üyeli MSK'nın üç üyesi dışındaki diğer üyeleri cumhurbaşkanınca belirlenen örgütlerden seçilerek atanmışlardır. 1999 yılında üyelerin üçte birinin cumhurbaşkanınca, diğer üyelerin meclisin iki kamarası tarafından atanması uygulamasına geçilmiştir (Alkan 2011: 238). Belirtildiği gibi MSK ve diğer komisyonlar seçimlerde muhalefetin sürece katılımını kısıtlamak yönünde bir eğilime sahip olmuşlardır. Örneğin Azerbaycan'da 1995 yılındaki meclis seçimlerinde önde gelen iki muhalefet partisinin katılım başvurusu reddedilmiştir. Yine aynı seçimlerde bireysel başvuruda bulunan 1040 adaydan yalnızca 356'sına katılım onayı verilmiştir. Bu adaylardan ancak %10'u muhalefetin desteğini almış kişilerdi (OSCE/UN 1995: 10). 2000 Meclis seçimlerinde ise Komisyonun başvuruda bulunan 13 siyasal partiden yalnızca beşine seçimlere katılma onayı vermesine rağmen Avrupa Konseyinden gelen baskılar sonucunda, Haydar Aliyev Komis-

yonu bir mektup göndererek, diğer 8 partinin de seçimlere katılımını sağlamıştır (OSCE/ODIHR 2001: 6).

Yine bu ülkelerin seçim sistemlerinde uygulanan örtülü ve açık barajlar hakim parti ve ılımlı partiler dışındaki oluşumların seçimlerdeki etkinliğini kısıtlamaktadır. Azerbaycan'da seçime katılmak isteyen siyasal partiler en az elli bin seçmenin imzasını toplayarak MSK'ne başvurmak zorundadırlar. Toplanan imzaların ülkedeki yüz seçim bölgesinin en az 75'ini kapsaması ve bir bölgeden toplanan imza sayısının 250'nin altında kalmaması gerekmektedir. Bir seçim bölgesinden adaylığını koyacak kişilerden de en az iki bin seçmen imzası toplamaları istenmektedir (OSCE/ODIHR 2000: 4-6). İstenen sayılar, Azerbaycan şartlarında ulaşılması kolay sayılar değildir ve bir tür örtülü seçim barajı gibi işlev görmektedir. Ayrıca ülke genelinde %6 genel seçim barajı uygulanmaktadır. Kazakistan'da bir partinin meclise üye sokabilmesi için ülke genelinde geçerli oyların %7'sini alması zorunluluğu bulunmaktadır. Seçim yasasının bağımsız adaylık ve seçimler öncesinde partilerin ittifak yapmalarını yasaklaması, bu yollarla partilerin seçim barajını aşmalarını engellemektedir (Lillis 2007). Kazakistan'daki 2007 yılındaki meclis seçimlerinde %7 barajını aşan tek partinin hakim devlet partisi Nur-OTAN olduğu ve bu partinin meclisteki bütün sandalyeleri kazandığı düşünüldüğünde bu oranların ne kadar etkili olduğu daha iyi anlaşılır (Isaacs 2008: 384). Kırgızistan'da Bakiyev döneminde 2007 meclis seçimleri öncesinde seçim yasasında yapılan değişiklikle partilerin sandalye dağılımına katılabilmeleri için, ülke genelinde geçerli oyların en az %5'ini almaları, bu oyların ülkenin 9 idari bölgesinden toplanmış olması ve partilerin her bölgeden en az binde 5 oy almaları zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, seçimlerde bağımsız adaylık mümkün olmayacak, yalnızca partiler tarafından seçimlerde aday gösterilebilecekti (OSCE/ODIHR 2007: 3-6). Bu değişiklikler, seçimlerde Bakiyev'in partisi Ak-Jol'un 90 üyeli parlamentoda 71 sandalye kazanmasını sağlayacaktır.

Seçim sisteminin, seçimlerin sonuçlarına etkisi açısından diğer bir örnek Azerbaycan'da Anayasa Mahkemesi'nin seçim sonuçlarına tek tek inceleyip onay vermesidir. Anayasanın 89. maddesi, Mahkemenin 125 üyeli meclisin 83 üyesinin seçim sonuçlarını onaylaması ile Meclisin yetkilerini kazanacağını hükme bağlamaktadır. Bu madde tersinden okunduğunda Anayasa Mahkemesi'ne 42 üyelik gibi yüksek sayıda seçim sonucunu iptal etme yetkisinin tanındığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu yetki de pratikte bazı dirençli bölgelerden gelen milletvekillerinin frenlenmesi veya yönlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin 2000 Meclis seçimlerinde 11 seçim bölgesinin sonuçları Anayasa Mahkemesi tarafından geçersiz sayıl-

mıştır (OSCE/ODIHR 2001: 15). Kırgızistan'da cumhurbaşkanının otoritesine bağlı çalışan savcılar eliyle adaylara verilen basit cezalar ya da seçim sürecindeki prosedür hataları istenilmeyen adayların seçim sürecinin dışına itilmesinde kullanılmıştır. Örneğin 2000 yılındaki meclis seçimleri öncesinde Halkın Partisi lideri Danyar Usenov'un, eksik servet beyannamesi verdiği gerekçesiyle seçimin ikini turuna katılması engellenmiştir (OSCE/ODIHR 2000: 17). İlginç bir diğer örnek Kırgızistan'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, seçim yasasının 61. maddesindeki Kırgız dilini iyi bilme koşulunun gerçekleşip gerçekleşmediğinin, yasada böyle bir şeyden bahsedilmemesine rağmen, bir kompozisyon sınavı ile belirlenmesidir. Birçok aday bu sınavı veremedikleri için cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılamamıştır (OSCE/ODIHR 2001: 4).

Özbekistan ve Türkmenistan'da bağımsızlıktan günümüze yaşanan süreç yukarıdaki ülkelerden farklıdır. Bu iki ülkede bağımsızlık sürecinde yerel komünist parti örgütleri hakim devlet partisine dönüştürülmüşlerdir. Özbekistan'da Ulusal Demokratik Parti (UDP), Türkmenistan'da ise Türkmenistan Ulusal Demokrasi Partisi (TUDP) bu şekilde oluşturulmuş siyasal partilerdir. Her iki ülkede de muhalefetin örgütlenerek seçimlere girmesi geçen yirmi yıl süresince engellenmiştir. Bu durum Özbekistan'da cumhurbaşkanının otoritesi altında birden çok devlet partisinin kurulması, Türkmenistan'da ise fiili bir tek parti sisteminin yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. Özbekistan'da bağımsızlıktan sonra ülkenin ilk muhalif örgütleri olarak kurulan Birlik ve Erk hareketleri 1992 yılında tasfiye edilmiş, hareketlerin liderleri ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmışlardır (Bkz. Alkan 2011). Ülkedeki her türlü İslamcı oluşuma da aynı sertlikle müdahale edilmesi, bu oluşumların yer altına çekilmeleri ve radikalleşmeleri sonucunu doğurmuştur. Ülkedeki yasal partileşme süreci, bu tasfiye dalgasına paralel olarak cumhurbaşkanının direktifleri doğrultusunda yapılandırıldı. UDP'den sonra, 1992 yılında kurulan Vatan Terakkiyatı, 1995 yılında kurulan Milli Tıklanış, 1999 yılında kurulan Fidokorlar, 2003 yılında kurulan Liberal Demokrat Parti cumhurbaşkanının istekleri doğrultusunda oluşturulmuş bulunan partilerdir. Bu görünümün tek istisnası Sosyal Demokrat Adalet Partisi'dir. Bu parti ülke yönetiminde etkili bir grup olan Taşkent Hizbi'nin ılımlı partisi olarak yapılandırılmıştır. Ülkede yapılan seçimlere bu partiler girebilmekte ve sandalyeleri de bu partiler paylaşmaktadırlar. Ülkedeki seçim sürecinde cumhurbaşkanının baskın konumu o kadar belirleyici bir olgudur ki, 2000 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kerimov'a karşı adaylığını koyan UDP Başkanı Abdulhafız Jalalov, oyunu kullandıktan sonra yapmış olduğu açıklamada, ülke istikrarı ve gelişmesi için kendi oyunu Kerimov'a verdiğini açıklamıştır (Miller 2006: 74).

Türkmenistan’da ise 1991-1993 yılları arasında ortaya çıkan bütün alternatif siyasal oluşumlar tasfiye edilmiştir. Bu süreçte Ağzıbirlik Hareketi’nin önemli isimleri ve Abdi Kuliyeve gibi yönetimden kopan muhalifler ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Niyazov yönetimi başlangıçta TUDP’nin yanında göstermelik bir muhalefet partisi olarak Köylü Adalet Partisi’ni kurdu. Ancak daha sonra bu partinin faaliyetlerine son verilerek, TUDP ülkenin tek partisi olmaya devam etti. Hatta bu partinin hakim bir devlet partisi olmanın da uzağında, yönetici grubun ve diğer devlet örgütlerinin nüfuzu altındaki zayıf bir organizasyon konumuna dönüştüğü söylenebilir. 1994 yılında yapılan ilk meclis seçimlerinde, elli üyeli meclis için TUDP üyesi elli isim başvuruda bulundu ve bunların hepsi meclise seçildi. 1999 yılında yapılan seçimlerde ise yine TUDP üyeleri arasında çok adaylı başvuruya izin verildi. 50 sandalye için 104 aday seçime girdi. Bu süreç giderek ülkede yapılan seçimlerin bir festival havasında geçmesine neden olmaktadır. Türkmenistan Halk Maslahatı önce 1995, daha sonra 1999 yılında iki kez Niyazov’a ömür boyu devlet başkanı sıfatını vermiştir (Alkan 2011: 345-346). Niyazov’un ölümünden sonra onun yerine geçen Cumhurbaşkanı Berdimuhammedov, önce Maslahata tanınan yetkilerin meclise geçmesi yönünde bir anayasa değişikliği gerçekleştirmiş, 2008 meclis seçimlerinde de TUDP dışında, sosyal örgütlerin de aday gösterebilmelerine izin vermiştir (OSCE/ODIHR 2008: 1-8). Ülkede yaşanan bu sürecin demokratikleşme açısından somut bir değişimi yansıtmadığı ortadadır. Siyasal sistem pratikte, cumhurbaşkanının otoritesi etrafında toplanmış yönetim ağının istekleri doğrultusunda şekillendirilen katı bir otoriter işleyişe sahip bulunmaktadır.

Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Sistemin İşleyişi

Türk cumhuriyetlerinde siyasal yapılanmada bölgesel klanlar ve aile ittifaklarının yadsınamaz bir önemi bulunmaktadır. Sovyetler Birliği öncesinde gelişen bölgesel ilişkiler paralelinde oluşmuş bulunan bu ittifaklar, Sovyetler Birliği döneminde de önemini korumuş, hatta Moskova zaman zaman bu gruplar arasındaki rekabet ve farklılıklardan yararlanmıştı. Azerbaycan’da genel olarak Batılılar, Bakülülüler, Karabağlılar ve Gencililer olarak dört bölgesel gruptan bahsedilebilir. Ülke siyasetinde en belirleyici olan hizipler Batılılar grubuna dâhil olanlardır. Batılılar grubu içinde iki önemli ittifak Yerazi (Erivan’dan göç edenler) ve Nahçıvanlıların belirleyici bir ağırlığı bulunmaktadır. Aliyev ailesi Nahçıvanlı olmakla birlikte, köken olarak Erivan’dan gelmeleri nedeni ile Yeraz grubunun da üyesidir. Dolayısıyla Aliyevler, Batılıların iki büyük grubunun desteğini alan güçlü bir ailedir (Sıdkov, 2004: 68-74). Batılılar dışında, Bakülülüler, Karabağlılar, Gencililer, Çekiler ve Avarlar, gibi diğer ittifaklar da ülkede bulunmaktadır, ancak bunlar yönetici pozisyonlarda etkili olmayan gruplardır. Sovyetler Birliği’nin son iki yöneticisinden Vezirov Karabağlı idi,

onun görevden alınması ile yerine Bakülü Muttalibov geçti. Elçibey'e yapılan darbenin baş aktörü olan ve Aliyev yönetimine karşı iki defa hükümet darbesi girişiminde bulunan Suret Hüseyinov Gencililerin bir üyesiydi. Ayrıca ülkede yer yer bölgesel gruplarla örtüşen, yer yer bölgesel hizipleşmeyi aşan birçok alt grup arasında ayrımlar da söz konusudur (Karpat, <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=473>, [12.04.2006]). Kazakistan'da geleneksel ittifaklar Moğol yönetimi döneminde şekillenen üç büyük orda-cüz etrafında oluşmuştur. Sovyetler Birliği döneminde ülkedeki en büyük orda olan Güney Orda yönetici pozisyonlara hakim bir grubu oluşturmuştur. Sovyetler Birliği döneminin son Komünist Parti Sekreteri Kunayev ve halefi Nazarbayev bu ordaya mensup isimlerdir. Bağımsızlıktan sonra, ülkede yaşanan ekonomik gelişmeye paralel olarak ittifaklar çeşitlenerek farklılaşmıştır. Yeni grupların Nazarbayev'in hakemliği altında, ülkedeki değişik sektörleri kontrollerinde tutan ve birbirleriyle de rekabet halinde bulunan ittifaklardan oluştuğu belirtilmektedir (Saidazimova 2006). Nazarbayev, bu gruplar karşısında hakem rolü oynamakta, müdahalelerde bulunmakta, ancak kabileler arasındaki dengelerden dolayı bu gruplardan herhangi birini tümüyle ortadan kaldırmamaya özen göstermektedir. Özbekistan'da da siyasal kurumsallaşma içinde, ülkenin değişik bölgelerinde yerleşik kabilelerin ve bu kabileler arasındaki yönetimsel ittifakların siyasal hayat üzerinde belirleyici bir rolü bulunmaktadır (Ilkhamov 2007: 70). Ülkedeki siyasetin Taşkent-Fergana, Semerkand-Buhara ittifakı veya Kuzeybatılılar-Güneyliler çekişmesi çerçevesinde oluştuğu ileri sürüldüğü gibi; bu çekişmenin Fon (Fergana)- Surkaş (Güneyliler); Semerkand, Taşkent- Harezmi grupları arasında olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır (Curtis, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/uztoc.html#uz0001>, [14.11.2011]), ICG 2001: 16, Carlisle 1991: 96-98). Ülkede bir yönetici görevinden alındığında, genellikle yerine aynı hizipten bir başka isim getirilmektedir. Yine yerel iktidar odakları, merkeze sadık olmak şartıyla bu bölgesel kabilelerden seçilmektedir. Kırgızistan'da da kabile kültürü sosyal ve yönetimsel yapıda belirleyici rol oynamaktadır (Drompp 2002: 481). Ülkedeki başlıca kabile bölgeleri Talas, Sayaks, Çuy, Isıkgöl, Kemin, Narın ve diğer Güney - Doğu kabile gruplarıdır. Kırgız kabileleri Ong (sağ) ve Sol kanat olmak üzere iki büyük ittifaka bölünmüştür. Sol ittifak kuzey ve batıda üstlenmiş yedi kabileden oluşur (Kuzeyliler). Sovyetler Birliği döneminde bu ittifak içinde, önce Buguu kabilesi, daha sonra da Sarıbaşlar öne çıkartılmıştır. Ong kanadı ise güneyde üstlenmiş kabilelerden oluşmaktadır (Güneyliler). Adiginler ve İşkilikler bu grubun önde gelen kabileleridir (Khamidov 2002). Akayev döneminde siyasal merkezin titrek meşruiyeti Kuzeyli Cumhurbaşkanı – Güneyli Başbakan olarak (2005 öncesinde Akayev-Bakiyev) oluşturulmuştu. 2005 yılındaki iktidar değişiminden sonra yeni Cumhurbaşkanı Bakiyev bunu Gü-

neyli Cumhurbaşkanı – Kuzeyli Başbakana dönüştürdü. 2010 yılındaki iktidar değişiminde ise kuzeyli liderler belirleyici rol oynadı (Alkan 2010b: 27). Türkmenistan’da kabile ittifakları oldukça güçlüdür ve günlük yaşantıda belirleyicidir. Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi, günümüzde de bölge yöneticileri mensubu oldukları kabilelere göre, kabilenin yerleştiği bölgelere atanmaktadırlar. Geleneksel olarak en büyük ve organize olmuş kabile Teke kabilesidir ve başkent Aşkabad ve çevresinde yoğunlaşmıştır. İkinci büyük grup olan Yamutlar, daha sonra da Göklenler diğer iki büyük kabile grubudur. Ersarılar büyük kabile olmalarına rağmen, nüfuslarının büyük bir kısmı Kuzey Afganistan’da yaşadığı için ülke siyasetinde etkili bir grup değildir (Geiss 1999: 354). Niyazov ve Berdimuhammedov, Aşgabat merkezli Teke kabilesinin üyesidirler.

Bu ülkelerde iktidar pozisyonları ve ekonomideki sektörler gruplar arasında paylaşılmış durumdadır. Aynı zamanda bu gruplar, siyasal hayat içinde etkili olabilecek potansiyel bir muhalefetin de kaynağı durumundadırlar. Bu durumun iki sonucu bulunmaktadır. İlki, yönetici seçkinler arasında koparak muhalefete yönelen isimlerin siyasal hayat içinde iktidar krizlere neden olmasıdır. Kazakistan’da Kazhageldin, Ablıyazov, Zhakiyanov, Tuyakbay, Özbekistan’da Mirsaidov, Türkmenistan’da Kuliyeve ve Şıhmuradov, Kırgızistan’da Bakıyev, Kulov benzer özellikleri ile öne çıkan isimlerdir. İkinci sonuç, yönetimin sıklıkla başvurduğu tasfiye operasyonları ile potansiyel muhalif oluşumları ortadan kaldırılmalarıdır. Azerbaycan’da 2005 yılında ülkenin İktisadi Kalkınma Bakanı Ferhad Aliyev, Sağlık Bakanı Ali İnsanov, Azerpetrol Şirketi Başkanı ve Ferhad Aliyev’in kardeşi Refik Aliyev, eski Maliye Bakanını kapsayan geniş tasfiye operasyonunun arkasında iktidar grupları arasındaki anlaşmazlıklar bulunmaktaydı (İsmayılov 2005). Kazakistan’da 2002 yılında tutuklanarak 6 yıl hapis cezası alan DVK oluşumunun liderlerinden Muhtar Ablıyazov, Mayıs 2005’te şartlı tahliye ile serbest bırakıldı ve kısa bir süre sonra bir bankanın yönetim kuruluna atandı. Ablıyazov 2009 yılında ülkeyi terk edip yerleştiği Londra’dan muhalefetini sürdürdüğünde, Nazarbayev onun serbest bırakılması için kefil olan bazı işadamları ve üst düzey bürokratları açıkça eleştirdi (Lillis 2010). Patronal sistemin ve gruplar arasındaki dengelerin sistem içinde ne derece önemli olduğuna ilişkin örneklerin sayısı çoğaltılabilir. Bu ülkelerde liderlik grupları arasındaki dengelerin başarı ile yönetilmesine ve potansiyel rakiplerin zamanından önce tasfiye edilebilmesine bağlı olarak şekillenmektedir.

Ülkelerin sahip olduğu rantiyer altyapı bu noktada önem kazanmaktadır. Rantiyer altyapısı güçlü olan ülkelerde -Azerbaycan, Kazakistan, Türkme-

nistan- iktidar gruplarından kaynaklanan muhalefet dalgalarına karşı sistemin direnci daha güçlüdür. Buna karşılık rantiyer altyapısı daha zayıf olan ülkelerde patronal sistem daha derin siyasal krizlerle karşılaşabilmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan, muhalefet yapısı yönüyle benzer özellikler taşıyan iki ülke olmalarına rağmen, Kazakistan'ın benzer krizleri başarı ile çözümlayebilmesinin, Kırgızistan'da ise krizlerin iktidar değişiklikleri ile sonuçlanmasının temel nedenlerinden biri rantiyer yapı itibariyle farklı özellikler taşımalarıdır. Rantiyer sistem liderin iktidar gruplarını yönetmesini kolaylaştırdığı gibi, kendinden sonra iktidara geçecek isim ve kadroları belirlemede de hareket alanını genişletmektedir. Bu durumun aile içi iktidar değişimlerine yol açarak Türk cumhuriyetlerinde siyasal sistemlerin modern patrimonyal sultanlıklara dönüşeceği sıklıkla gündeme getirilmektedir. Azerbaycan'da 2003 yılında bir dizi kurumsal düzenleme ve tasfiye operasyonları ile iktidarın babadan oğula devri gerçekleşmiştir (Alkan 2010c: 181-193). Niyazov'un ölümünden sonra iktidarın oğluna devredileceği üzerindeki spekülasyonlar ise gerçekleşmemiştir. Kazakistan'da Nazarbayev'in küçük damadı Kulibayev'in, Özbekistan'da ise Kerimov'un kızının adı, lider sonrası dönem için sıklıkla dile getirilmektedir.

Sonuç

Türk cumhuriyetleri bağımsızlığa Sovyetler Birliği döneminde şekillenmiş bulunan kadrolarla geçiş yaptılar. Mevcut otoriteler, bu süreçte doğal olarak ortaya çıkan sosyoekonomik talep farklılaşmalarını, farklı örgütsel oluşumları kendi iktidarı için bir tehdit olarak algıladı. Özellikle Azerbaycan'da ayrılıkçı Ermenilerle yaşanan çatışmanın, istikrarsızlık doğuran bir siyasal krize dönüşmesi, bu otoriteleri yeni oluşumlara karşı daha duyarlı kıldı. Paralel olarak iktidarı ellerinde bulunduran kadrolar homojen bir yapıya sahip değildiler. Liderlerin, mevcut kadrolar içinde de birçok potansiyel rakipleri bulunmaktaydı. Bağımsızlık sonrasında yaşanan ağır ekonomik bunalım, etnik gerilimler, dış dünyadan yükselen reform talepleri ve yeni bir bağımsız devlet olarak komşularla yaşanabilecek potansiyel sorun alanları yönetimde lider merkezli bir anayasa yapım sürecini öne çıkardı. Ülke liderleri, yeni siyasal oluşumları ve potansiyel rakiplerini siyasal hayatın dışına itmek noktasında katı yöntemlere başvurmadan çekinmediler. Bu tasfiye sürecine paralel olarak, cumhurbaşkanı otoritesine bağımlı bir siyasal kurumsallaşma süreci bağımsızlığın ilk yıllarındaki siyasal değişime rengini verdi. Türk cumhuriyetleri arasındaki siyasal farklılaşmalar da bu dönemde yaşanan tecrübelerle belirginlik kazanacaktır.

Süreç, Azerbaycan ve Kazakistan'da liderin kontrolü altındaki hakim bir devlet partisinin vesayeti altında yapılanan ılımlı partilerin siyasal hayatın

işleyişinde belirleyici olduğu, buna karşılık muhalefete sınırlı bir varlık alanının tanındığı bir modele doğru değişim geçirmiştir. Muhalefete tanınan alan, konjonktürel olarak zaman zaman genişletilmekte, zaman zaman da baskıcı yöntemlerle daraltılmaktadır. Bu ülkelerde hakim devlet partisi, iktidar yapısı içinde etkili olan çeşitli grup ve bölgesel ittifakların bir bileşimini yansıtmaktadır. Bu bileşim, aynı zamanda liderin potansiyel rakiplerini de içinde barındırmaktadır. Birçok Sovyet sonrası bölge ülkesinde olduğu gibi, Türk cumhuriyetlerinde de etkili muhalif figürlerin birçoğu, önceden mevcut yönetim kadrolarının içinde önemli pozisyonlarda görev almış, daha sonra liderle görüş ayrılığına düşerek muhalefet lideri olarak sivrilmiş kişilerdir. İktidar yapısı içindeki bağlantıları nedeniyle bu kişiler katı yöntemlerle siyasal hayatın dışına itilmekte, birçoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmaktadır. Kurumsal olarak seçim sistemleri elemeci bir yapıda dizayn edilmiştir. Bu şekilde cumhurbaşkanlığı otoritesi ile bağımlı, uysal parlamento bileşimlerinin oluşturulması mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda uysal parlamento yapıları kurumlaştıkça, eskiden cumhurbaşkanına tanınan güçlü yetkilerin, zaman içinde parlamentolara aktarılarak, sistemin otoriter görünümünün perdelenmesi mümkün olabilmektedir. Bu iki devletin dikkat çekici bir diğer özelliği sahip oldukları rantiyer altyapıdır. Rantiyer sistem, iktidar grupları arasında patronal bir ağın oluşturulmasını kolaylaştırmakta, aynı zamanda toplumu siyasetten izole edilmesinde önemli bir araç olan transfer harcamalarının yapılabilmesine imkan tanımaktadır.

Çok partiliğe ve muhalefete siyasal hayat içinde yer verilen diğer ülke Kırgızistan'dır. Bu ülkenin bağımsızlıktan sonra yaşadığı siyasal süreç diğer Türk cumhuriyetlerinden ayırt edilir şekilde farklı bir değişime işaret etmektedir. Kırgızistan'da, yerel Komünist Parti kadroları arasındaki gerilimler bağımsızlığın öncesinde ortaya çıktı. Ülkedeki geleneksel güney ve kuzey kabile ittifakları paralelinde yaşanan bu gerilime, çok etnili sosyal yapının doğurduğu sorunlar eklendiğinde, bağımsızlığa bir liderlik bunalımı ile birlikte geçiş yapıldı. Bu nedenle hakim bir yönetici kadronun kontrolünde bağımsızlığa geçiş Kırgızistan'da gerçekleştirilemedi. Ülkenin ilk lideri Akayev, Moskova ile rakip gruplar arasındaki bir uzlaşmanın sonucu olarak ülke yönetimine getirildi. Bu nedenle kendisi de benzer ilişkilerin içinden gelen cumhurbaşkanları ile bölgesel liderler arasındaki çatışmalar siyasal istikrarsızlığın kaynağını oluşturdu. Ülkede patronal bir sistemin ve hakim bir devlet partisinin oluşturulmasını mümkün kılacak bir rantiyer altyapısının bulunmaması da istikrarsızlığı besleyen diğer bir unsur olmuştur. Bu özellik aynı zamanda ülkenin otoriter bir kurumsallaşmaya yönelmesini de frenlemiştir. 2010 yılındaki iktidar değişimi ve yeni Anayasa, ülkenin mevcut siyasal dinamikleri ile oluşan bir yönetim

modeli getirmekle diğer ülkelerden önemli bir farklılaşmaya işaret etmektedir. Yeni Anayasa, parlamento merkezli bir siyasal hayat işleyişine kapı aralamış, sistem parlamentodaki grupların uzlaşmasını merkeze alan bir anlayışla yapılandırılmıştır. Belirtildiği gibi, bu önemli sürecin gelecekte alacağı şekil için şimdiden bir çıkarımda bulunmak için vakit erkendir.

Özbekistan ve Türkmenistan'da yerel Komünist Parti yönetimine hakim liderler bağımsızlık sürecini yönlendirdiler. Bu iki ülkede, Azerbaycan ve Kazakistan'da olduğu gibi, yerel Komünist Parti, bağımsız devletin hakim partisine dönüştürüldü ve muhalif oluşumlar ile potansiyel muhalif isimler siyasal hayatın dışına itildi. Ancak onlardan farklı olarak, siyasal sistem içinde muhalefete yasal bir varlık alanı tanınmadı. Özbekistan'da liderin istekleri doğrultusunda yapay bir çok partili sistem oluşturuldu. Türkmenistan'da ise tüm devlet yetkileri cumhurbaşkanının kontrolündeki Maslahat'ta toplanarak, liderin kişisel otoritesine bağlı bir kurumsallaşma süreci öne çıktı. Türkmenistan'da yaşanan lider değişikliğinden sonra cumhurbaşkanı – ılımlı parlamento ilişkisi temelinde bir yapılanma sürecine henüz girildiği söylenebilir. Bu iki ülkede de, diğer ülkelerde olduğu gibi, yönetim yapısı içinde rol oynayan bölgesel ittifaklar arasındaki dengeler siyasal hayatın işleyişinde önemli bir unsurdur. Ancak siyasal hayat içinde muhalefete yer verilmemiş olması, siyasetin daha çok yönetim ağı içindeki mücadeleler temelinde şekillenmesine neden olmaktadır. Mevcut kadrolar içinden gelecek bir iktidar darbesi yönetimlerin temel endişesini oluşturmakta ve bu nedenle ani tasfiye operasyonları ve görevden almaları bu ülkelerde sıklıkla rastlanmaktadır.

Bağımsızlıktan günümüze Türk cumhuriyetlerinde mevcut iktidarın değişime karşı korunması, bu ülkelerin iç ve dış politikalarının şekillendirilmesinde belirleyici unsuru oluşturmuştur. Ülkelerin birçoğu uluslararası sisteme entegre olmaya çaba harcarken, böyle bir sürecin iktidar değişikliği ile sonuçlanacak bir değişime yol açmaması için koruyucu politikalar geliştirmeye dikkat etmektedirler. Bu da mevcut rejimin korunması temelinde gelgitlerle dolu bir politika oluşumuna yol açmaktadır.

Kaynaklar

- Alibekov, İbrahim (2002). "Russian Party of Kazakhstan may Reflect Moscow's Influence". *Eurasia Insight*. 14 Nisan.
- Alkan, Haluk (2010a). "Kırgızistan'da 2010 Anayasası ve Yeni Siyasal Rejim". *Avrasya Analiz* 1 (Sonbahar): 4-16.
- , (2010b). *Kırgızistan: Otoriter Merkezileşmeye Karşı Merkezkaç Direnişin Gölgesinde Siyasal İstikrarsızlık*. Ankara: SDE Analiz.

- _____, (2010c). *Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Siyasal Sistem ve Dış Politika*. Ankara: USAK Yay.
- _____, (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: USAK Yay.
- Alkan, Haluk ve Müzeyyen Eroğlu (2011). “Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Partiler: Kazakistan ve Özbekistan Siyasal Parti Sistemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* 6 (12): 68-87.
- Andrew, Nikolai (1994). “Grappling with Democracy”. *Bulletin of the Atomic Scientists* 50 (1): 52-55.
- Beblawi, Hazem ve Giacomo Luciani (1987). *The Rentier State. Nation, State and Integration in the Arab World*. London: Croom Helm.
- Bremmer, Ian ve Cory Welt (1996). “The Trouble with Democracy in Kazakhstan”. *Central Asian Survey* 15 (2): 179-199.
- Carey, John M. ve Matthew S. Shugart (1998). *Executive Decree Authority*. New York: Cambridge University Press.
- Carlisle, Donald S. (1991). “Power and Politics in Soviet Uzbekistan: from Stalin to Gorbachev”. *Soviet Central Asia the Failed Transformation*. Ed. W. Fierman. Oxford: Westview Pres. 93-129.
- Chehabi, Houchang ve Juan J. Linz (Ed.) (1998). *Sultanistic Regime*. Baltimore: Johns Hopkins University Pres.
- Cornell, Svante E. (2001). “Democratization Falsters in Azerbaijan”. *Journal of Democracy* 12(2): 118-131.
- Curtis, Glenn E. (Ed.) (1996). *Uzbekistan-A Country Study*. Library of Congress, Washington, 1996, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/uztoc.html#uz0001>, [14.11.2011].
- “Degradation of Power” (1999). *Centralno-Asiatsky Bulletin*. Kasım.
- Diamond, Larry (2002). “Elections Without Democracy Thinking about Hybrid Regimes”. *Journal of Democracy* 13 (2): 21-35.
- Drompp, Michael (2002). “The Yenisei Kyrgyz from Early Times to the Mongol Conquest”. *Turks*. V. 1. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 480-488.
- Elgie, Robert (1999). “The Politics of Semi-presidentialism”. *Semi-presidentialism in Europe*. Ed. R. Elgie. Oxford: Oxford University Press. 1-21.
- Fish, M. Steven (2001). “The Executive Deception: Superpresidentialism and the Degradation of Russian Politics”. Ed. Valerie Sperling. *Building the Russian State: Institutional Crisis and the Quest for Democratic Governance*. Boulder CO.: Westview. 177-192.
- Geiss, Paul G. (1999). “Turkmen Tribalism”. *Central Asian Survey* 18 (3): 347-357.
- Guliyev, Farid (2005). “Post-Soviet Azerbaijan: Transition to Sultanistic Semiauthoritarianism? An Attempt at Conceptualization”. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 13 (3): 393-435.

- Hale, Henry E. (2006). "Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism". *Communist and Post-Communist Studies* 39 (3): 305-329.
- Heradstveit, Daniel (2001). "Democratic Development in Azerbaijan and Role of the Western Oil Industry". *Central Asian Survey* 20 (3): 261-288.
- Ilkhamov, Alisher (2007). "Neopatrimonialism, Interest Groups and Patronage Networks: The Impasses of The Governance System in Uzbekistan". *Central Asian Survey* 26 (1): 65-84.
- Isaacs, Rico (2008). "The Parliamentary Election in Kazakhstan, August 2007". *Electoral Studies* 27 (2): 381-384.
- Ismayilov, Rovshan (2005). "Azerbaijan: Two More Officials Sacked". *Eurasia Insight*. 20 Ekim.
- Karpat, Can. "Azerbaijani Elections: Revolution or Evolution?". *AIA*. <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=473>, [12.04.2006].
- Khamidov, Alisher (2002). "Kyrgyzstan's Unrest Linked to Clan Rivalries". *Eurasia Insight*. 05 Haziran.
- Knapp, Andrew and Vincent Wright (1995). *The Government and Politics of France*. London: Routledge.
- Kolstoe, Paul (1995). *Russians in the Former Soviet Republics*. London: Horst & Company.
- Kubicek, Paul (1998). "Authoritarianism in Central Asia: Curse or Cure?". *Third World Quarterly* 19 (1): 29-44.
- Kyrgyz Republic Parliamentary Elections 20 February & 12 March 2000* (2000). OSCE/ODIHR Final Report. Varşova.
- Kyrgyzstan at Ten: Trouble in the "Island of Democracy"* (2001). Brussels: ICG Report.
- Lillis, Joanna (2007). "Kazakhstan Set to Have One-Party Parliament Following Disputed Election". *Eurasia Insight*. 20 Ağustos.
- _____, (2010). "Kazakhstan: Fallen Tycoons Still Rangle Ruling Elite". *Eurasia Insight*. 10 Mart.
- Linz, Juan J. (1994). "Presidential or Parliamentary Democracy: Does it make a difference?". *The Failure of Presidential Democracy I*. Ed. J.J. Linz ve A.Valenzuela. Baltimore: Johns Hopkins University Pres. 3-87.
- _____, (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder CO.: Lynne Rienner Publ.
- Miller, Eric A. (2006). *To Balance or Not to Balance: Alignment Theory and the Commonwealth of Independent States*. Burlington: Ashgate Publishing.
- O'lear, Shannon (2007). "Azerbaijan's Resource Wealth: Political Legitimacy and Public Opinion". *The Geographical Journal* 173 (3): 207-223.
- OSCE/UN Joint Electoral Observation Mission in Azerbaijan on Azerbaijan's 12 November 1995 Parliamentary Election and Constitutional Referendum* (1995). Baku: OSCE/UN Report.

- Osmonov, Joldosh (2010). "Coalition Government Formed in Kyrgyzstan". *CACI Analyst*. 22 December.
- Petrov, Nikolay and Michael McFaul (2005). "The Essence of Putin's Managed Democracy". *Carnegie Endowment for International Peace*. 18 Ekim. <http://carnegieendowment.org/2005/10/18/essence-of-putin-s-managed-democracy/2a3>, [17.01.2012].
- Republic of Azerbaijan: Parliamentary Elections Final Report* (2001). Warsaw: OSCE/ODIHR.
- Republic of Azerbaijan, Presidential Elections 15 October 2003* (2003). Warsaw: OSCE/ODIHR.
- Saidazimova, Gulnoza (2006). "Kazakhstan: Opposition Figure Found Shot Dead Near Almaty". *RFE/RL*. 14 Şubat.
- Sartori, Giovanni (1994). "Neither Presidentialism nor Parliamentarism". *The Failure of Presidential Democracy I*. Ed. J.J. Linz ve A.Valenzuela. Baltimore: Johns Hopkins University Pres. 106-118.
- Sıdıkov, Bahadır (2004). "New or Traditonal? –Clans, Regional Grouping, and State in Post-Soviet Azerbaijan". *Forum* 21: 68-74.
- Siaroff, Alan (2003). "Comparative Presidencies: The Inadequacy of The Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction". *European Journal of Political Research* 42 (3): 287-312.
- Smith, Benjamin (2004). "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960–1999". *American Journal of Political Science* 48 (2): 232–246.
- The Kyrgyz Republic Presidential Elections Final Report* (2001). OSCE/ODIHR. Varşova.
- The Kyrgyz Republic - Pre-term Parliamentary Elections, 16 December 2007* (2007). Bişkek: OSCE/ODIHR.
- The Republic of Azerbaijan: Parliamentary Elections Final Report* (2001). Warsaw: OSCE/ODIHR.
- The Republic of Azerbaijan: Review of the Law on Parliamentary Elections* (2000). Warsaw: OSCE/ODIHR.
- The World in 2007 Index of Democracy*. The Economist Integillence Unit.
- Tulis, Jeffrey (1987). *The Rhetorical Presidency*. Princeton: Princeton University Press.
- Turkmenistan Early Parliamentary Elections, 14 December 2008* (2008). Warsaw: OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report.
- Uzbekistan at Ten: Repression and Instably* (2001). Brüksel: ICG Report.
- Zakon Respubliki Kazahstan O Politiceskiş Partiyaş. *Kazahstankaya Pravda*. No. 156 (23805) Ot 19 İyulya 2002 G.

The Process of Political Institutionalization in the Turkic Republics: An Inventory of the Last Two Decades

Haluk Alkan*

Abstract

Following the collapse of the Soviet Union, the political systems of the Turkic Republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan) were mainly evaluated on the basis of international relations. Since such approaches tend to ignore these countries' internal dynamics, it is necessary to develop a new framework of analysis which takes internal dynamics into account. This study examines the political changes these Republics underwent in the last two decades, focusing especially on institutions, democratization and systems. The study draws some conclusions about these countries' political systems with regard to structures, differentiation and potential for change.

Keywords

Turkic Republics, Political Change, Party Systems in Caucasian and Central Asian Countries, Political Life and Democratization.

* Prof. Dr., Erciyes University Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration – Kayseri / Turkey
halukalkan@hotmail.com

Процесс политической институционализации в тюркских республиках: баланс последних двух десятилетий

Халук АЛКАН*

Аннотация

Процесс политической институционализации в тюркских республиках после распада Советского Союза рассматривается на основе международных отношений. В связи с тем, что такие подходы отодвигают на второй план внутреннюю динамику этих стран, возникла необходимость разработки новых аналитических структур по этому вопросу. В этой работе политические изменения в тюркских республиках за последние двадцать лет со дня приобретения независимости рассматриваются в свете институционализации, демократизации и масштабов системы. В заключении работы показаны полученные результаты по структуре, дифференциации и потенциальным изменениям в этих странах.

Ключевые Слова

тюркские республики, политические изменения, партийные системы на Кавказе и Центральной Азии, политическая жизнь и демократизация.

* проф., док., университет Эрджис кафедра политологии и государственного управления – Кайсери / Турция
halukalkan@hotmail.com